

Bernadetta Fuchs

Normy kolizyjne dla umów ubezpieczenia w prawie wspólnotowym i w prawie polskim – zagadnienia wybrane¹

I. Wprowadzenie

Umowy ubezpieczenia i wynikające z nich stosunki obligacyjne dość często wykazują związki z obszarem więcej niż jednego państwa². Związki te mogą mieć najróżniejszy charakter, istotne jest jednak, by owe powi-

¹ Artykuł niniejszy powstał dzięki Fundacji Profesora Ernsta von Caemmerera, która umożliwiła mi pobyt i badania na Uniwersytecie Ludwika Alberta we Freiburgu (Niemcy). Fundacji, zwłaszcza zaś niezyczącemu już Panu Profesorowi Peterowi Schlechtriemowi, składam serdeczne wyrazy wdzięczności.

² Por. E. Lorenz, *Das auf grenzüberschreitende Lebensversicherungsverträge anwendbare Recht – eine Übersicht über die kollisionsrechtlichen Rechtsgrundlagen*, Zeitschrift für die gesamte Versicherungswissenschaft 1991, Bd 80, s. 121 i nast.; H. Stoll und F. Karatzenis, R. Busch, *Stellungnahmen und Gutachten zum Europäischen Internationalen Zivilverfahrens- und Versicherungsrecht. Im Auftrag der II Kommission des Deutschen Rates für Internationales Privatrecht*, Tübingen 1991, s. 179 i nast., s. 210 i nast.; U. Kramer, *Internationales Versicherungsvertragsrecht*, Karlsruhe 1995, s. 134 i nast.; H. Lübber, Th. Vogl, *Grenzüberschreitende Versicherungsverträge*, Forum Versicherungsrecht 2000, Nr 1, s. 5 i nast.; U.P. Gruber, *Internationales Versicherungsvertragsrecht*, Karlsruhe 1999, s. 1 i nast.; L. Hueh-Wehn, *Internationales Versicherungsvertragsrecht. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Juristischen Fachbereichs (Juristische Fakultät) der Georg – August – Universität Göttingen*, Göttingen 2000, s. 1; K. Siehr, *Internationales Privatrecht. Deutsches und europäisches Kollisionsrecht für Studium und Praxis*, Heidelberg 2001, s. 189 i nast.; E. Kowalewski, *Problematyka kolizyjnego prawa ubezpieczeniowego*, Państwo i Prawo 2005, z. 2, s. 21 i nast.

zania z zagranicą miały doniosłość kolizyjnoprawną³. W powyższych sytuacjach pojawia się pytanie o prawo właściwe dla umowy ubezpieczenia i wynikającego z niej stosunku obligacyjnego. Jakkolwiek tzw. międzynarodowe prawo ubezpieczeniowe jest częścią prawa prywatnego międzynarodowego, dziedzina ta wykazuje wiele odrębności.

Dalsze wywody poświęcone będą poszukiwaniu prawa właściwego dla umów ubezpieczenia objętych dyrektywami wspólnotowymi wraz z odniesieniami do systemów prawnych Niemiec, Austrii i Szwajcarii. Wszystkie wymienione państwa – jako kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego – implementowały dyrektywy ubezpieczeniowe oraz zawarte w nich normy kolizyjne dla umów ubezpieczenia. Każdy z wymienionych krajów uczynił to jednak w inny sposób. Wywody te stanowią tło dla przyjętych w prawie polskim rozwiązań kolizyjnych dla umów ubezpieczenia regulowanych dyrektywami.

Omawiając problematykę właściwości prawa dla umów ubezpieczenia, pomijam tzw. ogólne prawo kolizyjne, koncentrując się wyłącznie na umowach ubezpieczenia z ryzykiem zlokalizowanym w Europejskim Obszarze Gospodarczym, zatem tych umowach, które regulowane są dyrektywami wspólnotowymi. Nie przedstawiam szczegółowo rozwiązań konwencji rzymskiej oraz zastępującego ją w 2009 r. rozporządzenia „Rzym I”, ustaw krajowych o prawie prywatnym międzynarodowym, a także norm kolizyjnych zawartych w konwencjach międzynarodowych. Nie podejmuję także próby ustalenia relacji pomiędzy tymi aktami prawnymi. Kwestie te zostaną jedynie zasygnalizowane w niezbędnym zakresie.

Rozpoczęcie wywodów zasadniczych należy poprzedzić ustaleniami terminologicznymi. W stosunkach ubezpieczeniowych występują różne konstelacje podmiotowe. Można mówić o ubezpieczycielu, ubezpieczającym, ubezpieczonym i uposażonym. Rozróżnienie tych pojęć jest domeną przede wszystkim materialnego prawa ubezpieczeń, ale bez większego znaczenia dla omawianych tutaj kwestii. Stąd też w dalszych wywodach posługiwać się będę zasadniczo terminem „ubezpieczający”, mając na myśli stronę umowy ubezpieczenia, bez względu na to, czy ubezpieczający to jednocześnie ubezpieczony.

³ Por. E. Kowalewski, *Problematyka...*, s. 23, 24.

II. Wspólnotowe dyrektywy w zakresie ubezpieczeń

W ramach Wspólnot Europejskich od dawna już dążono do ujednoczenia prawa i to zarówno merytorycznego, jak i prawa kolizyjnego w sferze ubezpieczeń⁴. Problematyka kolizyjna tych umów została wyłączona z zakresu konwencji rzymskiej z 19 czerwca 1980 r. o prawie właściwym dla zobowiązań umownych⁵. Zgodnie bowiem z art. 1 ust. 3 konwencji rzymskiej nie stosuje się jej do umów ubezpieczenia z ryzykiem zlokalizowanym na terytorium państwa członkowskiego Wspólnoty. Jak podkreślają w swoim raporcie M. Giuliano i P. Lagarde, zasadniczym powodem wyłączenia umów ubezpieczenia z zakresu zastosowania konwencji rzymskiej były zaawansowane prace nad dyrektywami, które miały zawierać regulacje szczególne⁶.

Jednocześnie do umów ubezpieczenia z ryzykiem zlokalizowanym poza obszarem Wspólnoty stosuje się ogólne zasady konwencji dotyczące poszukiwania prawa właściwego⁷. To, czy w konkretnym przypadku ryzyko jest zlokalizowane na terytorium państwa członkowskiego podlega ocenie prawa krajowego (art. 1 ust. 3 zd. 2 konwencji rzymskiej)⁸. Mamy tutaj zatem do czynienia z kwalifikacją wedle *legis fori*⁹.

⁴ Por. W.-H. Roth, *Internationales Versicherungsvertragsrecht. Das Versicherungsverhältnis im internationalen Vertragsrecht – zugleich ein Beitrag zum Schutz des schwächeren Vertragspartners im IPR und zur Dienstleistungsfreiheit in der Europäischen Gemeinschaft*, Tübingen 1985, s. 650 i nast.; F. Reichert-Facilides, *Versicherungsvertragsrecht in Europa am Vorabend des Binnenmarktes. Ein Kolloquiumsbericht aus Florenz*, *Versicherungswirtschaft* 1991, z. 13, s. 805 i nast.; Sir L. Brittan, *Der Europäische Binnenmarkt der Versicherungen: Was noch zu tun bleibt*, *Versicherungswirtschaft* 1990, z. 13, s. 754 i nast.; J.M. Scherpe, *Gründe und Methoden europäischer Angleichung der Versicherungsrechte – Ein europäischer Binnenmarkt für Versicherungen*, [w:] H. Herrmann, A. Wambach (Hrsg), *Reform des Versicherungsvertragsrechts. Erster Nürnberger Versicherungstag am 19. Februar 2003*, Nürnberg 2003, s. 29 i nast.; P. Schimikowski, *Versicherungsvertragsrecht*, 3., *neubearbeitete Auflage*, München 2004, s. 255, 256; E. Kowalewski, *Problematyka...*, s. 24.

⁵ Por. Dz.Urz. WE C 169 z 8.7.2005, s. 10 i nast.

⁶ Por. M. Giuliano, P. Lagarde, *Raport wyjaśniający do konwencji rzymskiej z 19 czerwca 1980 roku o prawie właściwym dla zobowiązań umownych*, Dz.Urz. WE (obecnie „Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej”) C 282, z 31 października 1980, s. 13.

⁷ Por. M. Giuliano, P. Lagarde, *Raport wyjaśniający...*, s. 13; K. Siehr, *Internationales Privatrecht...*, s. 190, 191.

⁸ Tamże.

⁹ Por. M. P a z d a n, *Prawo prywatne międzynarodowe*, wyd. 9, Warszawa 2005, s. 55 i nast.

W doktrynie podkreśla się, że w przypadku żadnego innego produktu prawo stanowiące jego „bazę” nie ma tak istotnego znaczenia jak w przypadku ubezpieczeń, bowiem „produkt”, jakim jest ubezpieczenie, powstaje właśnie poprzez zawarcie umowy¹⁰.

Ujednoclenie prawa w zakresie ubezpieczeń w Unii Europejskiej jest nierozzerwalnie związane z dążeniami do stworzenia wspólnego rynku (*Binnenmarkt*) także w tej dziedzinie. Wspólny rynek oznacza bowiem, że nie tylko ubezpieczający może bez przeszkód zawierać umowy ubezpieczenia przekraczające granicę państwa, ale także ubezpieczyciele mogą oferować takie usługi, zatem konieczne jest efektywne otwarcie krajowych rynków dla ubezpieczycieli z innych krajów członkowskich¹¹. Stąd też, w celu określenia przesłanek dla realizacji idei wspólnego rynku, mianowicie harmonizacji prawa w zakresie nadzoru nad ubezpieczeniami, regulacje wspólnotowe **bezpośrednio** były skierowane na stworzenie prawa nadzoru nad ubezpieczeniami i prawa kolizyjnego. Do dzisiaj nie można jednak powiedzieć, że doszło do ujednoclenia prawa merytorycznego¹².

W dziedzinie ubezpieczeń, w doktrynie mówi się o „trzech generacjach dyrektyw”¹³. W interesującym nas zakresie szczególna rola przypada następującym dyrektywom:

¹⁰ Por. J.M. Scherpe, *Gründe und Methoden...*, s. 29; W.-H. Roth, *Das Allgemeininteresse im europäischen Internationalen Versicherungsvertragsrecht*, *Versicherungsrecht. Juristische Rundschau für die Individualversicherung* 1993, z. 4, s. 129 i nast.

¹¹ Por. J.M. Scherpe, *Gründe und Methoden...*, s. 30, 31; E. Kowalewski, *Problematyka...*, s. 21, 22.

¹² Por. F. Reichert-Facilides, *Europäisches Versicherungsvertragsrecht?*, [w:] *Festschrift für Ulrich Drobnig zum siebzigsten Geburtstag*, Tübingen 1998, s. 119 i nast.; J.M. Scherpe, *Gründe und Methoden...*, s. 30, 31.

¹³ Por. A.K. Schnyder, [w:] Ch. Reithmann, D. Martiny (Hrsg), *Internationales Vertragsrecht. Das internationale Privatrecht der Schuldverträge*, 6. völlig neubearbeitete und wesentlich erweiterte Auflage, Köln 2004, s. 1015; K. Lenzing, *Europäisches Gemeinschaftsrecht*, [w:] J. Basedow, T. Fock (Hrsg) unter Mitwirkung von. D. Janzen, *Europäisches Versicherungsrecht*, Bd I, Tübingen 2002, s. 139 i nast.; L. Hueh-Wehn, *Internationales Versicherungsvertragsrecht...*, s. 12; F. Reichert-Facilides, *Zur Kodifikation des deutschen internationalen Versicherungsvertragsrechts*, *Praxis des internationalen Privat- und Verfahrensrechts* 1990, z. 1, s. 1 i nast.; U. Hübner, *Internationales Privatrecht des Versicherungsvertrages und EG – Recht. Zu den Entwicklungen des EG – rechtliches und ihren Auswirkungen auf das Versicherungsvertragsrecht*, *Zeitschrift für die gesamte Versicherungswissenschaft* 1983, Bd 72, s. 21 i nast.; M. Grubmann, *Das Versicherungsvtragsgesetz*, Wien 2002, s. 471 i nast.; J.M. Scherpe, *Gründe und Methoden...*,

1) pierwsza dyrektywa z 24 lipca 1973 r. w sprawie koordynacji przepisów prawnych i administracyjnych w odniesieniu do podejmowania i wykonywania działalności w zakresie ubezpieczeń bezpośrednich (z wyłączeniem ubezpieczenia na życie)¹⁴,

2) pierwsza dyrektywa z 5 marca 1979 r. w sprawie koordynacji przepisów prawnych i administracyjnych w odniesieniu do podejmowania i wykonywania działalności w zakresie ubezpieczeń bezpośrednich (ubezpieczenia na życie)¹⁵,

3) druga dyrektywa z 22 czerwca 1988 r. w sprawie koordynacji przepisów prawnych i administracyjnych w zakresie ubezpieczeń bezpośrednich (z wyłączeniem ubezpieczenia na życie) i w odniesieniu do ułatwienia faktycznego wykonywania działalności i swobodnego przepływu usług, jak również w sprawie zmiany (pierwszej) dyrektywy¹⁶,

4) druga dyrektywa z 8 listopada 1990 r. w sprawie koordynacji przepisów prawnych i administracyjnych w zakresie ubezpieczeń bezpośrednich (ubezpieczenia na życie) i w odniesieniu do ułatwienia faktycznego wykonywania działalności i swobodnego przepływu usług, jak również w sprawie zmiany (pierwszej) dyrektywy¹⁷,

5) dyrektywa z 18 czerwca 1992 r. w sprawie koordynacji przepisów prawnych i administracyjnych w zakresie ubezpieczeń bezpośrednich (z wyłączeniem ubezpieczenia na życie), jak również w sprawie zmiany (wcześniejszych) dyrektyw (trzecia dyrektywa w zakresie ubezpieczenia od szkody)¹⁸,

s. 29 i nast.; V. H a h n, *Die „europäischen“ Kollisionsnormen für Versicherungsverträge. Untersuchung der Art. 7 ff. EGVVG unter besonderer Berücksichtigung des zwingenden Rechts*, Karlsruhe 1992, s. 1 i nast.; P. R e i f f, *Die Auswirkungen des Gemeinschaftsrechts auf das deutsche Versicherungsvertragsrecht*, Versicherungsrecht. Juristische Rundschau für die Individualversicherung 1997, z. 7, s. 267 i nast.

¹⁴ Dz.Urz. WE z 1973, Nr L 228, s. 3 i nast.

¹⁵ Dz.Urz. WE z 1979, Nr L 63, s. 1 i nast.

¹⁶ Dz.Urz. WE z 1988, Nr L 172, s. 1 i nast.; por. także F. R e i c h e r t - F a c i l i d e s, *Zur Kodifikation...*, s. 4 nast.

¹⁷ Dz.Urz. WE z 1990, Nr L 330, s. 50 i nast.; por. także F. R e i c h e r t - F a c i l i d e s, *Zur Kodifikation ...*, s. 4 nast.

¹⁸ Dz.Urz. WE z 1992 r., Nr L 228, s. 1 i nast.; por. także N. R e i c h, *Dritte Richtlinie Schadensversicherung 92/49/EWG vom 18. Juni 1992 und Lebensversicherung 92/96/EWG vom 10. November 1992 und der Schutz des privaten Versicherungsnehmers/Versicherten*, Verbraucher Und Recht 1993, s. 1, s. 10 i nast.

6) dyrektywa z 10 listopada 1992 r. w sprawie koordynacji przepisów prawnych i administracyjnych w zakresie ubezpieczeń bezpośrednich (ubezpieczenia na życie), jak również w sprawie zmiany (wcześniejszych) dyrektyw (trzecia dyrektywa w zakresie ubezpieczenia na życie)¹⁹.

Wielość dyrektyw sprawiała, że regulacja stała się nieprzejrzysta. Stąd też podjęto starania skierowane na ujęcie w jednym akcie trzech dyrektyw. W zakresie ubezpieczenia na życie przygotowano skonsolidowany tekst nowej, (połączonej) dyrektywy. To dyrektywa 2002/83/EG Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 listopada 2002 r. w sprawie ubezpieczenia na życie²⁰.

Wspólnotowe dyrektywy dotyczą nie tylko samej Unii, ale również Europejskiego Obszaru Gospodarczego, także w stosunku do państw pozostających poza Unią przejmowane są na zasadzie *acquis communautaire*²¹.

III. Prawo właściwe dla umowy ubezpieczenia w świetle dyrektyw

W Unii Europejskiej normy kolizyjne dla umów ubezpieczenia podlegających regulacji dyrektyw zawierają w pierwszym rzędzie wymienione dyrektywy, art. 7 i 8 drugiej dyrektywy o ubezpieczeniu na wypadek szkody, art. 4 drugiej dyrektywy dotyczącej ubezpieczenia na życie (także art. 32 skonsolidowanej dyrektywy)²².

Artykuł 7 drugiej dyrektywy określa zakres jej zastosowania, wyłączając z niego ubezpieczenia na życie (life), ponieważ są one regulowane inną dyrektywą, a także umowę reasekuracji i koasekuracji, poddając je dotychczasowym regułom kolizyjnym. Z zakresu wyłączono także umowy zawie-

¹⁹ Dz.Urz. WE z 1992 r., Nr 360, s. 1 i nast.; por. także N. Reich, *Dritte Richtlinie Schadensversicherung...*, s. 10 i nast.

²⁰ Dz.Urz. UE z 2002 r., Nr L 345, s. 1 i nast.; por. także K. Siehr, *Internationales Privatrecht...*, s. 190, 191; U. Kramer, *Internationales Versicherungsvertragsrecht...*, s. 153, 154.

²¹ Por. A.K. Schnyder, [w:] *Internationales Vertragsrecht...*, s. 1016.

²² Tamże, s. 1017; E. Lorenz, *Das auf grenzüberschreitende Lebensversicherungsverträge...*, s. 132 i nast.; N. Reich, *Dritte Richtlinie Schadensversicherung...*, s. 19 i nast.; J.M. Scherpe, *Gründe und Methoden...*, s. 33 i nast.; A.K. Schnyder, *Parteiautonomie im europäischen Versicherungskollisionsrecht*, [w:] *Aspekte des internationalen Versicherungsvertragsrechts im Europäischen Wirtschaftsraum. Referate und Diskussionsberichte eines deutsch-österreichisch-schweizerischen Kolloquiums*, Tübingen 1994, s. 49 i nast.; U.P. Gruber, *Internationales Versicherungsvertragsrecht...*, s. 6 i nast.; K. Siehr, *Internationales Privatrecht...*, s. 190, 191.

rane z zakładem ubezpieczeń posiadającym siedzibę poza Wspólnotą. Jednocześnie stwierdzono, że dyrektywa obejmuje jedynie te umowy ubezpieczenia, które dotyczą ryzyk zlokalizowanych w państwie członkowskim²³.

Umowy ubezpieczenia, które mają za przedmiot duże ryzyka, w przypadku zbieżności miejsca lokalizacji ryzyka z miejscem zwykłego pobytu (ewentualnie głównego zarządu) podlegają prawu tego kraju (art. 7 ust. 1 lit. a). O ile prawo tego kraju członkowskiego zezwala jednak na dokonanie przez strony wyboru prawa, strony mogą wybrać prawo innego państwa. Jeżeli jednak mamy do czynienia z rozbieżnością obu miejsc, strony mogą dokonać wyboru pomiędzy prawami obu krajów (art. 7 ust. 1 lit. b). W sytuacji, gdy chodzi o tych ubezpieczonych, którzy prowadzą działalność gospodarczą czy też wykonują wolny zawód, a umowa pokrywa ryzyka związane z prowadzeniem tych działalności, które zlokalizowane są w dwóch lub więcej państwach członkowskich, wybór prawa właściwego dla umowy obejmuje prawa tych państw członkowskich oraz prawo kraju, w którym ubezpieczony ma miejsce zwykłego pobytu lub miejsce głównego zarządu (art. 7 ust. 1 lit. c). Jeżeli jednak prawa krajów członkowskich określone pod lit. b i c przyznają większy zakres swobody w zakresie wyboru prawa właściwego dla umowy, strony mogą uczynić użytek z przyznanego im uprawnienia (art. 7 ust. 1 lit. d)²⁴.

W przypadku, gdy strony nie uczyniły użytku z przysługującej im swobody wyboru prawa bądź też nie można ustalić owego wyboru, w dyrektywie przewidziano powiązanie obiektywne, przy czym kryterium rozstrzygającym jest tutaj najściślejszy związek (art. 7 ust. 1 lit. h, zd. 2). Jednocześnie domniemywa się, że umowa wykazuje najściślejszy związek z prawem kraju, w którym zlokalizowane jest ryzyko (art. 7 ust. 1 lit. h, zd. 4)²⁵. Jeżeli jednak samodzielna część umowy wykazuje

²³ Por. U. Kramer, *Internationales Versicherungsvertragsrecht...*, s. 144, 145; A.K. Schnyder, *Parteiautonomie...*, s. 49 i nast.

²⁴ Por. E. Lorenz, *Die Umsetzung der internationalprivatrechtlichen Bestimmungen der Zweiten Schadenversicherungsrichtlinie (88/357/EWG) zur Regelung der Direktversicherung der in der EWG belegenden Risiken*, [w:] H. Stoll und F. Karatzenis, R. Busch, *Stellungnahmen und Gutachten zum Europäischen Internationalen Zivilverfahrens- und Versicherungsrecht. Im Auftrag der II Kommission des Deutschen Rates für Internationales Privatrecht*, Tübingen 1991, s. 210 i nast.

²⁵ Por. U. Kramer, *Internationales Versicherungsvertragsrecht...*, s. 146; A.K. Schnyder, *Parteiautonomie...*, s. 54 i nast.

ściślejszy związek z innym – z wchodzących w grę – praw, stosuje się wyjątkowo prawo tego (innego) państwa (art. 7 ust. 1 lit. h, zd. 3).

Ustawodawca wspólnotowy – jak można zauważyć – czyniąc to w interesie ubezpieczającego, większą wagę przywiązuje do łączników obiektywnych, z kolei wybór prawa (łącznik subiektywny) stosunkowo często doznaje ograniczeń w ten sposób, że strony mogą dokonać wyboru jednego z kilku praw wskazanych w treści dyrektyw²⁶.

W treści omawianej dyrektywy zamieszczono także inne normy o kolizyjnoprawnej doniosłości. Stwierdzono mianowicie, że wybór prawa może zostać dokonany w sposób wyraźny lub dorozumiany (art. 7 ust. 1 lit. h zd. 1). Przewidziano także rozwiązanie problemu prawa niejednolitego, polegające na tym, że każda jednostka terytorialna traktowana jest tak jak państwo (art. 7 ust. 1 lit. i). Jednakże państwo, w którym poszczególne jednostki terytorialne posiadają własne normy prawne w odniesieniu do zobowiązań umownych, nie jest zobowiązane do stosowania dyrektyw dla kolizji pomiędzy porządkami prawnymi poszczególnych jednostek terytorialnych (art. 7 ust. 1 lit. i zd. 2).

Omawiana dyrektywa przewiduje także szczególną zasadę uwzględniania przepisów wymuszających swoje zastosowanie państwa członkowskiego w przypadkach określonych w art. 7 ust. 1 lit. a) lub f), o ile – w wymienionych przypadkach – inne elementy stanu faktycznego w chwili dokonania wyboru prawa są zlokalizowane w tym państwie (art. 7 ust. 1 lit. g) dyrektywy). Jednocześnie nie wyłącza się stosowania przepisów o takim charakterze należących do prawa państwa forum (art. 7 ust. 2 akapit 1).

²⁶ Szerzej na temat norm kolizyjnych w dyrektywach piszą między innymi: W.-H. Roth, *Internationales Versicherungsvertragsrecht. Das Versicherungsverhältnis im internationalen Vetragsrecht – zugleich ein Beitrag zum Schutz des schwächeren Vertragspartners im IPR und zur Dienstleistungsfreiheit in der Europäischen Gemeinschaft*, Tübingen 1985, s. 650 i nast.; tenże, *Dienstleistungsfreiheit und Allgemeininteresse im europäischen internationalen Versicherungsvertragsrecht*, [w:] F. Reichert-Facilides (Hrsg.), *Aspekte des internationalen Versicherungsvertragsrechts im Europäischen Wirtschaftsraum. Referate und Diskussionsberichte eines deutsch – österreichisch – schweizerischen Kolloquiums*, Tübingen 1994, s. 1 i nast.; E. Lorenz, *Das auf grenzüberschreitende Lebensversicherungsverträge...*, s. 133; N. Reich, *Dritte Richtlinie Schadensversicherung...*, s. 19 i nast.; A.K. Schnyder, *Parteiautonomie...*, s. 49 i nast.; U. Kramer, *Internationales Versicherungsvertragsrecht...*, s. 133 i nast.

W przypadku, gdy prawo państwa członkowskiego to przewiduje, mogą być zastosowane przepisy wymuszające swoje zastosowanie tego państwa, w którym zlokalizowane jest ryzyko, względnie tego, którego prawo reguluje obowiązek ubezpieczeniowy, o ile z prawa tych państw wynika, że przepisy te winny zostać zastosowane bez względu na to, jakiemu prawu umowa podlega (art. 7 ust. 2 akapit 2).

Jeżeli umowa pokrywa ryzyka zlokalizowane w więcej niż jednym państwie członkowskim, przyjmuje się – na potrzeby art. 7 ust. 2 – że jedna umowa odpowiada wielu umowom ubezpieczenia, z których każda odnosi się do jednego tylko państwa członkowskiego (art. 7 ust. 2 akapit 3)²⁷.

Z art. 7 ust. 3 dyrektywy wynika jednoznacznie, że inne umowy podlegają ogólnym regułom kolizyjnym dla zobowiązań umownych. W prawie wspólnotowym takie reguły kolizyjne (ogólne) dla zobowiązań umownych zawiera konwencja rzymska z 19 czerwca 1980 r. o prawie właściwym dla zobowiązań umownych²⁸. Jednakże wspomniane już dyrektywy przewidują odstępstwa od ogólnych zasad poszukiwania prawa właściwego dla umów (w ogólności), bowiem zdaniem ustawodawcy wspólnotowego, w przypadku ryzyk zlokalizowanych na obszarze Wspólnoty (Europejskiego Obszaru Gospodarczego) jest to konieczne z uwagi na potrzebę zwiększonej (silniejszej) ochrony ubezpieczającego. Zatem pomiędzy konwencją rzymską a normami kolizyjnymi zawartymi w dyrektywach istnieje relacja „reguła – wyjątek”.

Trzecia dyrektywa dotycząca ubezpieczenia na wypadek szkody zawiera – w swoim art. 27 – rozwiązanie kolizyjne, zmieniając art. 7 ust. 1 lit. f drugiej dyrektywy. Swoboda wyboru prawa została rozciągnięta na wszystkie duże ryzyka wymienione w art. 5 lit. d.²⁹

W zakresie ubezpieczeń na życie stosuje się odmienną terminologię niż w omawianych powyżej ubezpieczeniach na wypadek szkody. Tutaj centralnym pojęciem staje się „zobowiązanie” oraz „państwo członkowskie zobowiązania”. Drugi z terminów oznacza „państwo członkowskie,

²⁷ Por. W.-H. Roth, *Dienstleistungsfreiheit und Allgemeininteresse...*, s. 33 i nast.

²⁸ Por. U. Kramer, *Internationales Versicherungsvertragsrecht...*, s. 147, 148; A.K. Schnyder, *Parteiautonomie...*, s. 57; E. Lorenz, *Das auf grenzüberschreitende Lebensversicherungsverträge...*, s. 133; N. Reich, *Dritte Richtlinie Schadensversicherung...*, s. 19 i nast.

²⁹ Por. U. Kramer, *Internationales Versicherungsvertragsrecht...*, s. 151; N. Reich, *Dritte Richtlinie Schadensversicherung...*, s. 19 i nast.

w którym ubezpieczony ma miejsce zwykłego pobytu, lub – gdy ubezpieczony jest osobą prawną – państwo członkowskie, w którym znajduje się oddział tej osoby prawnej, do której odnosi się umowa”.

Zasadniczym kryterium powiązania umów ubezpieczenia na życie jest „państwo członkowskie zobowiązania”. Z reguły będzie to oznaczało prawo kraju, w którym miejsce swojego pobytu ma ubezpieczony. Państwo członkowskie zobowiązania może jednakże dopuścić wybór prawa³⁰.

Dyrektywa dotycząca ubezpieczenia na życie – podobnie jak omówiona dyrektywa dotycząca ubezpieczenia na wypadek szkody – zawiera regulacje problematyki prawa niejednolitego, przepisów wymuszających swoje zastosowanie, a także odesłanie do zasad ogólnych w przypadkach umów niepodlegających dyrektywom.

Dyrektywa dotycząca ubezpieczenia na życie zawiera jednak szczególną normę kolizyjną, bowiem strony mogą wybrać prawo kraju, którego obywatelem jest ubezpieczony. Wymagane jest jednak, by podmiot ten nie miał w tym kraju miejsca swojego zwykłego pobytu³¹.

IV. Implementacja norm kolizyjnych zawartych w dyrektywach w Niemczech, Austrii oraz w Szwajcarii – uwagi ogólne

Normy kolizyjne zawarte w dyrektywach zostały włączone do prawa niemieckiego ustawami z 28 czerwca 1990 r.³² oraz z 21 lipca 1994 r. do ustawy wprowadzającej do ustawy o prawie umów ubezpieczenia (*Einführungsgesetz zu dem Gesetz über den Versicherungsvertrag*, zwana dalej EGVVG)³³. Inny zespół norm kolizyjnych dla umów ubezpieczenia w prawie niemieckim to ustawa wprowadzająca kodeks cywilny z 1896 r. (*Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, zwana dalej EGBGB)³⁴.

³⁰ Por. U. Kramer, *Internationales Versicherungsvertragsrecht...*, s. 153, 154; N. Reich, *Dritte Richtlinie Schadensversicherung...*, s. 19 i nast.

³¹ Por. U. Kramer, *Internationales Versicherungsvertragsrecht...*, s. 153, 154.

³² Bundesgesetzblatt, Teil I, s. 1249; por. także U.P. Gruber, *Internationales Versicherungsvertragsrecht...*, s. 13 i nast.

³³ Bundesgesetzblatt, Teil I, s. 1630; por. także, U.P. Gruber, *Internationales Versicherungsvertragsrecht...*, 13 i nast.; V. Hahn, *Die „europäischen“...*, s. 15 i nast.

³⁴ Por. M. Fricke, *Das IPR der Versicherungsverträge außerhalb des Anwendungsbereichs des EGVVG*, *Versicherungsrecht. Juristische Rundschau für die Individualversicherung* 1994, z. 19, s. 773 i nast.; por. także U.P. Gruber, *Internationales Versicherungsvertragsrecht...*, 13 i nast.

Już na wstępie należy jednak podkreślić, że normy kolizyjne z Artt. 7 do 15 EGVVG stanowią specjalne (szczególne) normy kolizyjne w stosunku do tych zawartych w EGBGB³⁵.

Z uwagi na tę dwoistość regulacji kolizyjnych dla umów ubezpieczenia w prawie niemieckim już na wstępie pojawia się pytanie: w którym akcie prawnym należy poszukiwać miarodajnej normy kolizyjnej dla konkretnej umowy ubezpieczenia?³⁶ Czy będzie to EGVVG, czy EGBGB? Ustawa wprowadzająca niemiecki kodeks cywilny (EGBGB) reguluje kwestię własnego zastosowania w sposób pośredni (art. 37 Nr 4 EGBGB). Zgodnie bowiem ze wskazanym przepisem „ustawa ta nie znajduje zastosowania do umów ubezpieczenia, w których ryzyko zlokalizowane jest na obszarze Unii Europejskiej bądź Europejskiej Przestrzeni Gospodarczej (Europejski Obszar Gospodarczy)”³⁷. Od tej zasady istnieje jednak wyjątek na rzecz umów reasekuracji. To oznacza w konsekwencji, że regulacja EGBGB znajduje zastosowanie do umów reasekuracyjnych bez względu na lokalizację (położenie) ryzyka oraz do wszystkich umów ubezpieczenia z ryzykiem zlokalizowanym poza obszarem Unii i/lub Europejskiego Obszaru Gospodarczego³⁸.

W Austrii, podobnie jak w Niemczech, kolizyjna problematyka umów ubezpieczenia regulowana jest dwiema ustawami. Po pierwsze, ustawą 1993/89 o międzynarodowym prawie umów ubezpieczenia dla Europejskiego Obszaru Gospodarczego (*Bundesgesetz über Internationales Ver-*

³⁵ Por. M. Fricke, *Das IPR der Versicherungsverträge...*, s. 773, 774; J. Pröls, A. Martin, *Versicherungsvertragsgesetz. Kommentar zu VVG und EGVVG sowie Kommentierung wichtiger Versicherungsbedingungen – unter Berücksichtigung des ÖVVG und österreichischer Rechtsprechung*, 27., völlig neubearbeitete Auflage, München 2004, s. 1033 i nast.; H. Dörner, *Internationales Versicherungsvertragsrecht. Kommentar zu den Artikeln 7 bis 15 EGVVG mit Materialien*, Berlin, Heidelberg, New York, Barcelona, Budapest, Hongkong, London, Mailand, Paris, Santa Clara, Singapur, Tokio 1997, s. 12 i nast.; por. także: U.P. Gruber, *Internationales Versicherungsvertragsrecht...*, s. 13 i nast.

³⁶ Por. M. Fricke, *Das IPR der Versicherungsverträge...*, s. 774; J. Pröls, A. Martin, *Versicherungsvertragsgesetz...*, s. 1033 i nast.; por. także: U.P. Gruber, *Internationales Versicherungsvertragsrecht...*, s. 13 i nast.

³⁷ Por. M. Fricke, *Das IPR der Versicherungsverträge...*, s. 774; A.K. Schnyder, [w:] *Internationales Vertragsrecht...*, s. 1018; P. Schimikowski, *Versicherungsvertragsrecht...*, s. 255; S. Imbusch, *Das IPR der Versicherungsverträge über innerhalb der EG belegene Risiken*, *Versicherungsrecht. Juristische Rundschau für die Individualversicherung* 1993, z. 25, s. 1059 i nast.

³⁸ Por. M. Fricke, *Das IPR der Versicherungsverträge...*, s. 774; J. Pröls, A. Martin, *Versicherungsvertragsgesetz...*, s. 1033 i nast.

sicherungsvertragsrecht für den Europäischen Wirtschaftsraum IVVG)³⁹, po wtóre, w ustawie z 1978 r. o prawie prywatnym międzynarodowym⁴⁰.

Zgodnie z § 1 ust. 1 zd. 1 IVVG „ustawa wskazuje prawo właściwe dla umów ubezpieczenia z elementem zagranicznym, które dotyczą ryzyk zlokalizowanych w państwie członkowskim Europejskiego Obszaru Gospodarczego”⁴¹. Ów „element zagraniczny” w treści wspomnianego przepisu miał doprowadzić do harmonizacji IVVG z przepisami ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym (IPRG), co znaczy, że czysto wewnętrzne stosunki prawne nie podlegają prawu wybranemu, ale prawu austriackiemu⁴².

W prawie austriackim nie istnieje ryzyko związane ze zmianą statutu, bowiem normy kolizyjne z IVVG wyraźnie wskazują subokreślnik temporalny. Dla kolizyjnoprawnej oceny miarodajne jest powiązanie istniejące w chwili zawarcia umowy⁴³. W doktrynie wskazuje się jednak także ujemne następstwa tego rozwiązania. Wobec otwartych granic, także z uwagi na jedną ze wspólnotowych swobód, mianowicie swobodę przemieszczania się, raz ustalone prawo właściwe dla umowy nie będzie się pokrywało z miejscem (aktualnego) pobytu ubezpieczającego⁴⁴.

Austriacka ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym z 1978 r. (IPRG) będzie miała zastosowanie do umów ubezpieczenia w dwóch przypadkach. Po pierwsze, w sprawach nieuregulowanych w IVVG (§ 1 ust. 1 zd. 2 IVVG), po drugie, w procesie poszukiwania prawa właściwego dla umów ubezpieczenia z ryzykiem zlokalizowanym poza Europejskim Obszarem Gospodarczym.

W prawie prywatnym międzynarodowym Szwajcarii prawa właściwego dla umów ubezpieczenia poszukuje się w ustawie z 1987 r. (IPR-

³⁹ Bundesgesetz 1993/89 idF 1994/508; por. także: M. Grubmann, *Das Vericherungsvetragsgesetz...*, s. 471 i nast.; J. B a s e d o w, *Das österreichische Bundesgesetz ...*, s. 89 i nast.; B. R u d i s c h, *Europäisches Internationales Versicherungsvertragsrecht für Österreich*, *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft* 1994, Bd 93, s. 80 i nast.

⁴⁰ Bundesgesetz vom 15. Juni 1978, *Bundesgesetzblatt* 304; por. także M. Grubmann, *Das Vericherungsvetragsgesetz...*, s. 471 i nast.

⁴¹ Por. J. B a s e d o w, *Das österreichische Bundesgesetz...*, s. 89 i nast.; M. G r u b m a n n, *Das Vericherungsvetragsgesetz...*, s. 471 i nast.; B. R u d i s c h, *Europäisches...*, s. 80 i nast.

⁴² Por. J. B a s e d o w, *Das österreichische Bundesgesetz...*, s. 95, 96.

⁴³ Por. B. R u d i s c h, *Europäisches...*, s. 106.

⁴⁴ Por. B. R u d i s c h, *Europäisches...*, s. 106 oraz powołana tam w przypisach literatura.

Gesetz) oraz we wspomnianej już ustawie z 1908 r. Druga z nich stanowi jednak *lex specialis*⁴⁵. Szczególna regulacja kolizyjna umów ubezpieczenia w prawie szwajcarskim, art. 101a-c VVG, była częścią tzw. *pakietu Swisslex*, który został przyjęty przez Parlament 18 czerwca 1993 r.⁴⁶

Zgodnie z art. 101a VVG, postanowienia art. 101b i c obowiązują tak długo, jak długo pozostaje w mocy umowa międzynarodowa, która przewiduje uznanie żądań i środków o charakterze nadzorczym, jak również gwarantuje, że w innym państwie dojdzie do zastosowania takich samych środków jak w Szwajcarii⁴⁷. Stosownie do postanowień art. 101b ust. 1 VVG, „do umów ubezpieczenia na wypadek szkody objętych ustawą z 20 marca 1992 roku, gdy dotyczą one ryzyka zlokalizowanego w państwie członkowskim, stosuje się zasady przewidziane tą ustawą”. (Państwo lokalizacji ryzyka określa art. 2a ust. 3 ustawy z 1992 r.)

Szwajcarska ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym (IPRG) z 1987 r. jest stosowana subsydiarnie. Stosuje się ją w sprawach nieuregulowanych w VVG oraz w poszukiwaniu prawa dla umów ubezpieczenia, które nie podlegają szczególnej regulacji VVG⁴⁸.

V. Implementacja norm kolizyjnych zawartych w dyrektywach do polskiego prawa prywatnego międzynarodowego

1. Uwagi ogólne

Normy kolizyjne dla umów ubezpieczenia z ryzykiem zlokalizowanym w obrębie Europejskiego Obszaru Gospodarczego zostały zawarte w ustawie

⁴⁵ Por. F. Fingerhuth, *Anknüpfung des Versicherungsvertrages im schweizerischen IPR-Gesetz – Eine Standortbestimmung*, Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft 1989 (88), s. 4 i nast.; A.K. Schnyder, *Parteiautonomie...*, s. 49 i nast.; R. Nebel, [w:] H. Honsell, N.P. Vogt, A.K. Schnyder (Hrsg), *Kommentar zum schweizerischen Privatrecht. Bundesgesetz über den Versicherungsvertrag (VVG)*, Basel, Genf, München 2001, s. 1177 i nast.

⁴⁶ Por. R. Nebel, [w:] H. Honsell, N.P. Vogt, A.K. Schnyder (Hrsg), *Kommentar...*, s. 1177 i nast., s. 1204; M. Mächler-Erne, *Parteiautonomie am Horizont des internationalen Versicherungsvertragsrechts der Schweiz*, [w:] *Rechtskollisionen, Festschrift für Anton Heini zum 65. Geburtstag*, Zürich 1995, s. 257 i nast.

⁴⁷ Por. R. Nebel, [w:] H. Honsell, N.P. Vogt, A.K. Schnyder (Hrsg): *Kommentar...*, s. 1204; M. Mächler-Erne, *Parteiautonomie...*, s. 267.

⁴⁸ Por. R. Nebel, [w:] H. Honsell, N.P. Vogt, A. K. Schnyder (Hrsg), *Kommentar...*, s. 1219; F. Fingerhuth, *Anknüpfung des Versicherungsvertrages...*, s. 4 i nast.;

z dnia 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej⁴⁹. Ustawa ta stanowiła składnik tzw. pakietu ustaw ubezpieczeniowych⁵⁰, w skład którego weszły także: ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczeń Komunikacyjnych⁵¹, ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o nadzorze ubezpieczeniowym i emerytalnym oraz Rzeczniku Ubezpieczonych⁵², a także ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o pośrednictwie ubezpieczeniowym⁵³.

2. Implementacja wspólnotowych norm kolizyjnych w ustawie o działalności ubezpieczeniowej

Normy kolizyjne zawarte w ustawie o działalności ubezpieczeniowej nie mają charakteru powszechnego, ale dotyczą jedynie umów zawieranych z zagranicznym zakładem ubezpieczeń prowadzącym w Polsce działalność gospodarczą przy założeniu, że zakład ów pochodzi z kraju członkowskiego Unii Europejskiej⁵⁴.

Zgodnie z art. 129 ust. 3 ustawy, zakład ubezpieczeń w zakresie określania prawa właściwego dla umowy ubezpieczenia jest obowiązany stosować następujące zasady:

1) „jeżeli ubezpieczający ma miejsce zamieszkania lub siedzibę zarządu w państwie członkowskim Unii Europejskiej umiejscowienia ryzyka, do umów ubezpieczenia stosuje się prawo tego państwa członkowskiego Unii Europejskiej, z zastrzeżeniem, że gdy pozwala na to prawo tego państwa członkowskiego, strony mogą wybrać prawo innego państwa.”

M. A m s t u t z, N. P. V o g t, M. W a n g, [w:] H. Honsell, N. P. Vogt, A. K. Schnyder (Hrsg), *Kommentar zum schweizerischen Privatrecht. Internationales Privatrecht*, Basel und Frankfurt am Main 1996, s. 814 i nast.

⁴⁹ Dz.U. Nr 124, poz. 1151.

⁵⁰ Por. D. F u c h s, *Wpływ wejścia w życie tzw. pakietu ustaw ubezpieczeniowych na charakterystykę cech umowy ubezpieczenia*, [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, Kraków 2005, s. 915 i nast.

⁵¹ Dz.U. Nr 124, poz. 1152 z późn. zm.

⁵² Dz.U. Nr 124, poz. 1153.

⁵³ Dz.U. Nr 124, poz. 1154.

⁵⁴ Por. E. K o w a l e w s k i, *Problematyka...*, s. 29; t e n ż e, *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, wyd. 3, Toruń 2006, s. 118 i nast.; E. K o w a l e w s k i, T. S a n g o w s k i, *Prawo ubezpieczeń gospodarczych. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 131 i nast.

Jakkolwiek, zgodnie z powyższą regułą, zasadniczo należy stosować prawo (państwa – członka Unii Europejskiej) miejsca zamieszkania lub siedziby ubezpieczającego, jeżeli w kraju tym zlokalizowane jest ryzyko, ale przewidziano tutaj możliwość odesłania. Jeżeli bowiem prawo to dopuszcza wybór prawa, strony mogą dokonać wyboru prawa innego państwa.

2) „jeżeli ubezpieczający nie ma stałego miejsca zamieszkania lub siedziby zarządu w państwie członkowskim Unii Europejskiej umiejscowienia ryzyka, strony umowy ubezpieczenia mogą wybrać jako właściwe prawo państwa członkowskiego Unii Europejskiej umiejscowienia ryzyka lub prawo państwa, w którym ubezpieczający ma miejsce zamieszkania lub siedzibę organu zarządzającego”;

3) „jeżeli ubezpieczający wykonuje działalność gospodarczą lub wykonuje wolny zawód, a umowa ubezpieczenia obejmuje co najmniej dwa ryzyka, związane z tą działalnością i umiejscowione w innych państwach członkowskich Unii Europejskiej, swoboda wyboru prawa właściwego w odniesieniu do umowy ubezpieczenia będzie rozciągać się na prawo tego państwa Unii Europejskiej, w którym ubezpieczający ma miejsce zamieszkania lub siedzibę organu zarządzającego”;

W polskiej doktrynie sygnalizuje się wątpliwość, czy reguły zawarte w przepisach ustawy o działalności ubezpieczeniowej w istocie są normami kolizyjnymi. Wątpliwość tę, jak podnosi E. Kowalewski, uzasadnia redakcja zacytowanych przypisów, które zawierają wprawdzie nakaz stosowania określonego prawa, ale jest on adresowany do stron umowy, a nie – co jest regułą – do organu stosującego prawo⁵⁵.

Autor zwraca uwagę także na niejasność przejawiającą się tym, jaki charakter należy przypisać wskazówkom zawartym w art. 129 i 130 ustawy o działalności ubezpieczeniowej. Czy chodzi wyłącznie o ograniczenie wyboru prawa, czy też reguły te stanowią jedynie domniemania co do tego, jak należy ustalać państwo, z którym umowa ubezpieczenia jest najściślej związana? To by oznaczało, że reguły te związane byłyby z łącznikiem „najściślejszego związku” (art. 129 § 3 pkt 8 ustawy), który jednakże jest łącznikiem subsydiarnym. Taka interpretacja, jak podnosi E. Kowalewski, nie dość, że wprowadza pewien ład w ten ustawodawczy

⁵⁵ Por. E. K o w a l e w s k i, *Problematyka...*, s. 29.

chaos, to w dodatku zbliża regulacje kolizyjne umów ubezpieczenia do filozofii i głównych założeń konwencji rzymskiej⁵⁶.

Przeciwno takiemu rozumieniu przemawia jednak redakcja art. 129 § ust. 3 pkt 6 ustawy o działalności ubezpieczeniowej, który stanowi, że „jeżeli wybór nie został dokonany zgodnie z pkt 1-7, prawem właściwym dla danej umowy ubezpieczenia będzie prawo państwa członkowskiego Unii Europejskiej, z którym umowa jest najściślej związana.” Widać więc wyraźnie, że zasadę najściślejszego związku przywołuje się dopiero w dalszej kolejności, tak więc koncepcja powyższa jest nie do obrony⁵⁷.

Jedynie dające się zaakceptować rozwiązanie to przyjęcie, że normy ustawy o działalności ubezpieczeniowej opierają się na koncepcji łączników kaskadowych. Łączniki te to: swobodny wybór prawa, ale strony mogą wybrać jedynie prawo państwa należącego do Unii Europejskiej, wybór ściśle limitowany oraz łącznik najściślejszego związku⁵⁸.

Rozwiązania kolizyjne w ustawie o działalności ubezpieczeniowej są niezwykle skomplikowane, chaotyczne i nad wyraz kazuistyczne. I chociaż wielokrotnie mówi się o „wyborze prawa”, nie jest to wybór całkowicie nieograniczony, ale – wręcz przeciwnie – najczęściej limitowany do praw państw członkowskich Unii Europejskiej⁵⁹. Znalazło to *expressis verbis* potwierdzenie w art. 129 § 3 pkt 4, w którym stwierdza się, że „w zakresie określonym w pkt 2 i 3 dopuszcza się możliwość swobody wyboru prawa właściwego.” Dopuszcza się wybór, ale jednocześnie wyznacza zakres, w jakim ów wybór jest dopuszczalny. Kolejne potwierdzenie tej zasady stanowi art. 129 § 3 pkt 5, który stanowi, że „jeżeli ryzyko ogranicza się do zdarzeń zachodzących w państwie członkowskim innym niż prawo umiejscowienia ryzyka, niezależnie od przepisów pkt 1-3, strony mogą wybrać prawo pierwszego z tych państw.”

W przypadku ubezpieczenia wielkich ryzyk, strony umowy ubezpieczenia mogą wybrać prawo dowolnego państwa członkowskiego Unii Europejskiej. To zastrzeżenie, że przedmiotem wyboru może być jedynie

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Choć propozycja taka byłaby kusząca, wątpliwości co do jej bezzasadności nie ma także E. K o w a l e w s k i, *Problematyka...*, s. 30.

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ Por. E. K o w a l e w s k i, *Problematyka...*, s. 31; tenże, *Prawo ubezpieczeń...*, s. 118 i nast.

prawo państwa członkowskiego Unii Europejskiej sprawia, iż można mówić jedynie o *quasi*-nieograniczonym wyborze. Sytuację dodatkowo komplikuje okoliczność, iż ustawodawca – co podkreśla E. Kowalewski – tak określił przesłanki uznania określonego ryzyka za duże, że wielokrotnie wystąpią poważne trudności z kwalifikacją konkretnego ryzyka. To z kolei źle wpływa na pewność prawną⁶⁰.

Szczególny reżim przewidziano dla umów ubezpieczenia na życie. I tak, zgodnie z art. 130 ustawy o działalności ubezpieczeniowej:

1) „prawem właściwym dla umowy ubezpieczenia jest prawo państwa członkowskiego Unii Europejskiej, w którym ubezpieczający ma miejsce zamieszkania lub siedzibę zarządu”;

2) „jeżeli ubezpieczającym jest osoba fizyczna mająca miejsce zamieszkania w państwie członkowskim Unii Europejskiej innym niż państwo, którego jest obywatelem, ubezpieczający może wybrać prawo państwa członkowskiego Unii Europejskiej, którego jest obywatelem.”

W przypadku ubezpieczenia na życie co do zasady przyjęto, że w sytuacji, gdy ubezpieczający ma domicyl w państwie, którego jest obywatelem, wybór prawa jest niedopuszczalny. W art. 130 pkt 2 mamy do czynienia z dwoma łącznikami alternatywnymi (*lex domicili* i *lex patriae*), ale łącznikiem pierwszoplanowym jest łącznik domicylu, drugi zaś ma charakter subsydiarny i jego zastosowanie zależy od woli ubezpieczającego⁶¹.

Do kolizyjnej regulacji ustawy o działalności ubezpieczeniowej niezwykle krytycznie odniósł się K. Kowalewski⁶². Autor stwierdził, iż „reguły te wprowadziły daleko idący chaos regulacyjny wyrażający się głównie w tym, że powstała wielość reżimów prawnych. Dodatkowo sytuację komplikuje fatalny poziom techniczno-legislacyjny uregulowań kolizyjnych i to tak znaczący, iż rodzi się wątpliwość co do tego, czy dany przepis zawiera normę kolizyjną, czy też jakąś normę innego typu, której charakteru nie da się zidentyfikować. Zważywszy także na obowiązek

⁶⁰ Por. E. Kowalewski, *Problematyka...*, s. 31, 32.

⁶¹ Por. E. Kowalewski, *Problematyka...*, s. 31; tenże, *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, s. 120, 121.

⁶² Por. E. Kowalewski, *Problematyka...*, s. 32; tenże, *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, s. 120, 121 i nast.; A. Chróścicki, *Umowa ubezpieczenia po nowelizacji kodeksu cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 32, 33.

określony w art. 812 § 7 k.c.⁶³ co do określenia w każdej umowie ubezpieczenia *cross-border* prawa właściwego, rodzi się smutna refleksja wyrażająca się w pytaniu, czy praktyka ubezpieczeniowa poradzi sobie z tym zadaniem.⁶⁴

Trudno odmówić racji E. Kowalewskiemu i nie podzielać wyrażonych obaw. Polska regulacja kolizyjna umów ubezpieczenia jest nieprzejrzysta, chaotyczna. Należy także zauważyć, że mocno odbiega od przedstawionych powyżej obcych rozwiązań kolizyjnych. Nie chodzi tylko o to, by normy kolizyjne dla umów ubezpieczenia zawierała odrębna ustawa (jak to uczyniono w Austrii), ale o jasność w regulacji zagadnienia właściwości prawa dla umów ubezpieczenia regulowanych dyrektywami. Szkoda, że polski ustawodawca nie wykorzystał należycie obcych wzorców.

Na temat wspomnianego powyżej art. 812 § 7 k.c. wypowiedzieli się także inni autorzy⁶⁵. Starannie unikali oni jednak jakiegokolwiek próby zajęcia stanowiska w kwestii znaczenia przepisu art. 812 § 7 k.c. dla kolizyjnoprawnej oceny umów ubezpieczenia. Omawiany przepis został uchylony ustawą z dnia 13 kwietnia 2007 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz o zmianie niektórych innych ustaw⁶⁶. Jednocześnie jednak dokonano zmiany ustawy o działalności ubezpieczeniowej, dodając art. 13a.⁶⁷ Zgodnie z jego brzemieniem: „Zakład ubezpieczeń, przed zawarciem

⁶³ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm. Artykuł 812 k.c. zmieniony przez art. 233 pkt 3 ustawy o działalności ubezpieczeniowej.

⁶⁴ Por. E. Kowalewski, *Problematyka...*, s. 32, 33; tenże, *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, s. 120, 121.

⁶⁵ Por. między innymi: L. Ogiegło, *Umowa ubezpieczenia*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz do artykułów 450-1088*, t. II, red. K. Pietrzykowski, wyd. 4, Warszawa 2005, s. 646 i nast.; W. Dubis, *Umowa ubezpieczenia*, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz do artykułów 535-1088*, t. II, red. E. Gniewek, Warszawa 2004, s. 493 i nast.; H. Ciepła, *Umowa ubezpieczenia*, [w:] *Komentarz do kodeksu cywilnego*. Księga trzecia: *Zobowiązania*, t. II, red. G. Bieniek, wyd. 6, Warszawa 2005, s. 564 i nast.; B. Czech, *Umowa ubezpieczenia*, [w:] *Kodeks cywilny. Praktyczny komentarz z orzecznictwem*, t. II: art. 353-1088, Warszawa 2005, s. 536 i nast.

⁶⁶ Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2007 r. Nr 82, poz. 557; por. także: M. Orlicki, J. Pokrzywniak, *Umowa ubezpieczenia. Komentarz do nowelizacji kodeksu cywilnego*, Warszawa 2008; A. Chróścicki, *Umowa ubezpieczenia...*, s. 32, 33.

⁶⁷ Art. 2 ust. 2 ustawy, o której mowa w przypisie poprzedzającym.

umowy ubezpieczenia, obowiązany jest udzielić ubezpieczającemu, będącemu osobą fizyczną informacji dotyczących:

- 1) prawa właściwego dla umowy, w razie gdy strony nie mają swobody wyboru prawa;
- 2) prawa właściwego, którego wybór proponuje zakład ubezpieczeń, gdy strony mają swobodę wyboru prawa;
- 3) (...)"

Wydaje się jednak, że przywołany przepis niewiele wnosi w problematykę poszukiwania prawa właściwego dla umów ubezpieczenia. Mamy tutaj bowiem do czynienia wyłącznie z obowiązkiem informacyjnym obciążającym zakład ubezpieczeń. Ten bowiem winien poinformować osobę fizyczną będącą kontrahentem o prawie właściwym dla umowy.

3. Ogólne normy kolizyjne dla umów ubezpieczenia

Umowy ubezpieczenia, które nie są regulowane dyrektywami, dla których nie obowiązują szczególne normy kolizyjne, *de lege lata* podlegają konwencji rzymskiej, bowiem jest ona stosowana w naszym kraju, zastępując – w kwestiach nią regulowanych – ustawę z 12 listopada 1965 r. – Prawo prywatne międzynarodowe. W konwencji rzymskiej – w procesie poszukiwania prawa właściwego dla zobowiązań umownych – łącznikiem pierwszoplanowym jest wybór prawa (art. 3 konwencji). Jest to wybór nieograniczony⁶⁸. Gdyby jednak wszystkie elementy stanu faktycznego w chwili wyboru prawa zlokalizowane były w tym samym państwie, wybór prawa obcego dla zobowiązania z takiej umowy będzie miał charakter jedynie materialnoprawnego wskazania (art. 3 ust. 3 konwencji rzymskiej)⁶⁹.

W braku wyboru prawa, w świetle konwencji rzymskiej, zobowiązanie umowne podlega prawu państwa, z którym umowa wykazuje najściślejszy związek (art. 4 ust. 1 konwencji)⁷⁰. By jednak ułatwić proces

⁶⁸ Dz.U. Nr 46, poz. 290 z późn. zm.

⁶⁹ Por. J. Skąpski, *Konwencja EWG z 19 czerwca 1980 r. o prawie właściwym dla zobowiązań umownych jako „model” dla regulacji międzynarodowego prawa oblicyjnego w prawach krajowych, ze szczególnym uwzględnieniem prawa polskiego*, Kwartalnik Prawa Prywatnego 1994, z. 2, s. 195 i nast.; W. Popiołek, *Konwencja EWG o prawie właściwym dla zobowiązań*, Państwo i Prawo 1982, z. 9, s. 110 i nast.

⁷⁰ Por. W. Popiołek, *Konwencja EWG...*, s. 107. Na temat materialnoprawnego wskazania por. M. Paźdzan, *Materialnorawne wskazanie a kolizyjnoprawny wybór prawa*, Problemy Prawne Handlu Zagranicznego 1995, t. 18, s. 107 i nast.

poszukiwania prawa właściwego, twórcy konwencji wprowadzili domniemanie, że umowa wykazuje najściślejszy związek z prawem kraju, w którym swoją siedzibę ma strona zobowiązana do spełnienia świadczenia charakterystycznego⁷¹. W przypadku umów ubezpieczenia doprowadzi to do właściwości prawa kraju, w którym swoją siedzibę ma zakład ubezpieczeń.

Ustawa z 1965 r. także przewidywała właściwość prawa kraju ubezpieczyciela⁷². Zostało to wyrażone w art. 27 § 1 pkt 3 polskiej ustawy z 1965 r., zgodnie z którym „do zobowiązań z umów ubezpieczenia – (stosuje się) – prawo państwa, w którym w chwili zawarcia umowy ma siedzibę zakład ubezpieczeń”. Ta norma kolizyjna – z uwagi na stosowanie w naszym kraju konwencji rzymskiej o prawie właściwym dla zobowiązań umownych – została pozbawiona praktycznego znaczenia.

VI. Normy kolizyjne dla umów ubezpieczenia w świetle rozporządzenia „Rzym I”

Od kilku lat toczyły się prace nad rozporządzeniem „Rzym I”, które zastąpi wspomnianą już konwencję rzymską. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady Nr 593/2008/WE w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I) zostało ostatecznie przyjęte 17 czerwca 2008 r.⁷³ W Polsce rozporządzenie to zacznie być stosowane najpóźniej 7 grudnia 2008 r.

Autorzy rozporządzenia 593/2008 uznali, że „w związku ze szczególnym charakterem umów przewozu i umów ubezpieczenia szczególne przepisy powinny zapewnić odpowiedni poziom ochrony podróżnych i ubezpieczających. Dlatego art. 6 (dotyczący umów konsumenckich, przypis BF) nie powinien mieć zastosowania w przypadku tych szcze-

⁷¹ Por. W. Popiołek, *Konwencja EWG...*, s. 110 i nast.; J. Skąpski, *Konwencja EWG...*, s. 200 i nast.; M. Paźdzan, *Prawo prywatne...*, s. 128.

⁷² Por. A. Schnitzer, *Handbuch des internationalen Privatrechts*, Bd 2, Basel 1958, s. 639 i nast.; M.A. Zachariasiewicz, *Teoria charakterystycznego świadczenia w doktrynie i orzecznictwie zachodnioeuropejskim*, *Studia Iuridica Silesiana* 1979, z. 3, s. 51 i nast.; W. Popiołek, *Konwencja EWG...*, s. 110; M. Paźdzan, *Prawo prywatne...*, s. 128, 129; M. Fricke, *Das IPR der Versicherungsverträge...*, s. 776; E. Lorenz, *Das aufgrenzüberschreitende Lebensversicherungsverträge...*, s. 126 i nast.

⁷³ Dz.Urz. UE L 177 z 4 lipca 2008 r., s. 6 i nast.

gólnych umów”⁷⁴. Dodatkowo „w przypadku gdy umowa ubezpieczenia nieobejmująca dużych ryzyk obejmuje więcej niż jedno ryzyko, z którego co najmniej jedno jest umiejscowione w państwie członkowskim, a co najmniej jedno jest umiejscowione w państwie trzecim, szczególnie reguły dotyczące umów ubezpieczenia zawarte w niniejszym rozporządzeniu stosuje się jedynie do ryzyka ubezpieczeniowego lub ryzyk umiejscowionych w danym państwie członkowskim lub państwach członkowskich”⁷⁵.

Rozporządzenie 593/2008 zawiera normy kolizyjne dla umów ubezpieczenia (art. 7). Przepis ten ma następujące brzmienie:

1. Niniejszy artykuł stosuje się do umów, o których mowa w ust. 2, niezależnie od tego, czy ryzyko ubezpieczeniowe umiejscowione jest w państwie członkowskim, a także do wszystkich umów ubezpieczenia obejmujących ryzyka umiejscowione na terytorium państw członkowskich. Niniejszego artykułu nie stosuje się do umów reasekuracji.

2. Umowa ubezpieczenia obejmująca duże ryzyko w rozumieniu art. 5 lit. d pierwszej dyrektywy Rady 73/239/EWG z dnia 24 lipca 1973 r. w sprawie koordynacji przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do podejmowania i prowadzenia działalności w dziedzinie ubezpieczeń bezpośrednich (innych niż ubezpieczenia na życie) (2) podlega prawu wybranemu przez strony zgodnie z art. 3 niniejszego rozporządzenia. W zakresie, w jakim strony nie dokonały wyboru prawa, umowa ubezpieczenia podlega prawu państwa, w którym ubezpieczyciel ma miejsce zwykłego pobytu. Jeżeli ze wszystkich okoliczności sprawy wyraźnie wynika, że umowa pozostaje w znacznie ściślejszym związku z innym państwem, stosuje się prawo tego innego państwa.

3. W przypadku umów ubezpieczenia innych niż umowy objęte ust. 2 jako prawo właściwe strony mogą wybrać, zgodnie z art. 3, jedynie:

a) prawo państwa członkowskiego, w którym umiejscowione jest ryzyko ubezpieczeniowe w chwili zawarcia umowy;

b) prawo państwa, w którym ubezpieczający ma miejsce zwykłego pobytu;

⁷⁴ Por. motyw 32 preambuły.

⁷⁵ Por. motyw 33 preambuły.

c) w przypadku ubezpieczenia na życie – prawo państwa członkowskiego, którego obywatelem jest ubezpieczający;

d) w przypadku umowy ubezpieczenia obejmującej ryzyka ograniczone do zdarzeń występujących w jednym państwie członkowskim innym niż państwo członkowskie, w którym umiejscowione jest ryzyko ubezpieczeniowe – prawo tego państwa;

e) jeżeli ubezpieczający będący stroną umowy ubezpieczenia objętej niniejszym ustępem prowadzi działalność handlową lub przemysłową albo wykonuje wolny zawód, a umowa ubezpieczenia obejmuje co najmniej dwa ryzyka ubezpieczeniowe związane z tą działalnością i umiejscowione w różnych państwach członkowskich – prawo jednego z tych państw członkowskich lub prawo państwa miejsca zwykłego pobytu ubezpieczającego.

4. Do umów ubezpieczenia, w przypadku których państwo członkowskie wprowadza obowiązek ubezpieczenia, stosuje się następujące reguły dodatkowe:

a) umowa ubezpieczenia nie czyni zadość obowiązkowi ubezpieczenia, o ile nie są zachowane szczegółowe przepisy odnoszące się do danego ubezpieczenia przyjęte przez państwo członkowskie, które nakłada ten obowiązek. W przypadku gdy prawo państwa członkowskiego, w którym umiejscowione jest ryzyko ubezpieczeniowe, oraz prawo państwa członkowskiego, które nałożyło obowiązek ubezpieczenia, pozostają w sprzeczności, stosuje się przepisy tego ostatniego;

b) na zasadzie odstępstwa od ust. 2 i 3 państwo członkowskie może postanowić, że umowa ubezpieczenia podlega prawu państwa członkowskiego, które nakłada obowiązek ubezpieczenia.

5. Do celów ust. 3 akapit trzeci i ust. 4, w przypadku gdy umowa obejmuje ryzyka umiejscowione w więcej niż jednym państwie członkowskim, uznaje się, że umowa składa się z kilku umów, z których każda dotyczy tylko jednego państwa członkowskiego.

6. Do celów niniejszego artykułu państwo, w którym umiejscowione jest ryzyko ubezpieczeniowe, ustala się zgodnie z art. 2 lit. d drugiej dyrektywy Rady 88/357/EWG z dnia 22 czerwca 1988 r. w sprawie koordynacji przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do ubezpieczeń bezpośrednich innych niż ubezpieczenia na życie i ustanowienia przepisów ułatwiających skuteczne korzystanie ze swobody świadczenia usług (1), natomiast w przypadku ubezpieczenia

na życie państwem, w którym umiejscowione jest ryzyko, jest państwo zobowiązania w rozumieniu art. 1 ust. 1 lit. g dyrektywy 2002/83/WE.

Podkreślić jednak należy, że regulacja rozporządzenia „Rzym I” nie ma charakteru zupełnego. Z jego zakresu *a priori* wyłączono „umowy ubezpieczenia wynikające z operacji przeprowadzanych przez organizacje niebędące zakładami, o których mowa w art. 2 dyrektywy 2002/83/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 listopada 2002 r. dotyczącej ubezpieczeń na życie (1), których przedmiotem jest zapewnienie pracownikom lub osobom pracującym na własny rachunek, należącym do zakładu lub grupy zakładów, lub do określonej grupy bądź grup zawodowych, świadczeń w przypadku śmierci lub dożycia określonego wieku, przerwania lub ograniczenia działalności, choroby zawodowej lub wypadku przy pracy” (art. 1 ust. 2 lit. j rozporządzenia 593/2008). To wyłączenie wychodziło naprzeciw oczekiwaniom niektórych państw członkowskich, w których kwestie te regulowane są w układach zbiorowych pracy. W przypadku Polski proponuje się jednak „rozciągnięcie” rozporządzenia „Rzym I” na te umowy (art. 29 projektu ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym).

Wspomnieć należy także o upoważnieniach udzielonych krajowym prawodawcom. Pierwsze z nich zawarte w art. 7 ust. 3 akapit 2 „Rzym I” dotyczy sytuacji, w której strony umowy ubezpieczenia (obejmującej inne niż duże ryzyka) dokonają wyboru prawa polskiego z uwagi na fakt, że w Polsce umiejscowione jest ryzyko ubezpieczeniowe (art. 7 ust. 3 lit. a i lit. e) bądź ubezpieczający ma miejsce zwykłego pobytu w Polsce (art. 7 ust. 3 lit. b i lit. e). Istnieje tutaj możliwość wprowadzenia dodatkowego przepisu kolizyjnego i zagwarantowania stronom szerszej możliwości wyboru prawa. Z kolei drugie upoważnienie, wyrażone w art. 7 ust. 4 lit. b rozporządzenia „Rzym I” zawiera postanowienie, że „na zasadzie odstępstwa od ust. 2 i 3 państwo członkowskie może postanowić, że umowa ubezpieczenia podlega prawu państwa członkowskiego, które nakłada obowiązek ubezpieczenia”. W związku z tym w projekcie nowej ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym proponuje się art. 30 o następującym brzmieniu:

1. Jeżeli prawo polskie przewiduje obowiązek ubezpieczenia, umowa takiego ubezpieczenia podlega prawu polskiemu.

2. Jeżeli prawo państwa członkowskiego Europejskiego Obszaru Gospodarczego, które przewiduje obowiązek ubezpieczenia, każe dla umowy takiego ubezpieczenia stosować jako właściwe własne prawo, stosuje się to prawo.

VII. Podsumowanie

Ujednoczanie prawa w zakresie ubezpieczeń, i to zarówno w sensie merytorycznym, jak i kolizyjnym, od dawna już było planowane w ramach Unii Europejskiej (podówczas Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej). W części kolizyjnej podjęto się tego zadania wraz z regulacją – w drodze dyrektyw – problematyki swobody świadczenia usług na rynku ubezpieczeń. Trudno jednak przyjąć, że był to zabieg udany. Wielość dyrektyw – i to zarówno dotyczących ubezpieczenia na życie (*life*), jak i ubezpieczeń nie dotyczących życia (*non-life*) sprawiła, że regulacja ta jest mało przejrzysta. To sprawiło, że implementacja dyrektyw nie była zadaniem prostym. Poszczególne państwa różnie poradziły sobie z tym zadaniem. Szkoda, że polski ustawodawca nie sięgnął do zagranicznych wzorców, bowiem polskie przepisy są wyjątkowo trudne do stosowania.

Twórcy konwencji rzymskiej świadomie wyłączyli z jej zakresu umowy ubezpieczenia z ryzykiem zlokalizowanym w państwie należącym do Europejskiego Obszaru Gospodarczego, natomiast rozporządzenie „Rzym I” takie normy będzie zawierało. Będzie zatem stosowane nie tylko subsydiarnie (czyli w stosunku do umów niepodlegających dyrektywom, co ma miejsce obecnie), ale także w stosunku do umów z ryzykiem zlokalizowanym w państwie Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Tym samym więc normy kolizyjne będą miały charakter powszechny. Dodatkowo będą to normy kolizyjne zawarte w jednym akcie prawnym. Z drugiej jednak strony, nie wszystkie umowy ubezpieczenia będą podlegały rozporządzeniu 593/2008, co oznaczać będzie powrót do pytania o prawo właściwe i normy kolizyjne dla tychże umów. Ustawodawca wspólnotowy nie rozstrzyga tych kwestii jednoznacznie, pozostawiając decyzje poszczególnym państwom członkowskim, które mają kompetencje do stworzenia regulacji uzupełniającej. Wymusi to zatem także stosowne zmiany w prawie polskim.